

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ І КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ

Філіп (Попович) Л.В., аспірант (ДВНЗ «УНУ»)

Здійснено порівняння і визначено зміст категорій, що використовуються для позначення витрат, в економічній літературі різних держав. Розглянуто різні підходи до визначення економічного змісту витрат. Надано визначення категорії «витрати» та запропоновано власну класифікацію витрат.

Ключові слова: витрати, затрати, собівартість, класифікація витрат.

Вступ. Уміле управління витратами відіграє найважливішу роль в процесі відтворення. Адже покриття витрат на виробництво продукції дозволяє відновлювати і розширювати масштаб виробництва. Величина прибутку підприємства залежить безпосередньо від його витрат, оскільки витрати впливають на ефективність виробництва, ціноутворення і конкурентоспроможність продукції на ринку. Крім того, вивчення витрат дозволяє прийняти рішення про доцільність функціонування підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених частин загальної проблеми. Економічний зміст і класифікацію витрат досліджує багато вітчизняних і зарубіжних вчених [1-12]. Трудова теорія вартості залишається популярною в сучасній економічній науці. Підхід до визначення витрат, що базується на марксистській теорії є традиційним для країн пострадянського простору. Сучасними економістами, які визнають, що витратами виробництва є витрати людської праці є, зокрема, Бутук А.І. [3], Рибалкін [13, С. 652], Зазимко А.З. [14], Мочерний С.В. [15], Предборський В.А. [16], Пітлюлич М.І. [17, С. 96], Гальчинський А.С. [18, С. 297] тощо. Сучасними економістами, що трактують витрати з позиції маржиналістської концепції витрат виробництва є, зокрема, К.Макконнелл та С.Брю [19], Мамалуй О.О. [20], Білецька Л.В. [21, С. 162], Азьмук Л.А. [22, С. 26], Базилевич В.Д. [23] та інші.

Досліджуючи проблему ефективного управління витратами підприємства, перш за все слід визначити економічний зміст понять «витрати» і «собівартість», оскільки у вітчизняній і зарубіжній науковій економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення категорії «витрати». Також в економічній літературі зустрічається велика кількість класифікацій витрат та видів витрат, в тому числі безліч синонімів для позначення однакових термінів, та існують певні суперечності, тому виникає необхідність систематизувати дані поняття за найбільш загальними та практично значимими ознаками

Формування цілей статті. У ході дослідження спробуємо синтезувати різні погляди

на дані поняття, висвітлити найважливіші аспекти та сформувані власний підхід.

Виклад основного матеріалу. В іноземній літературі, як правило, терміну «витрати» відповідає декілька аналогів, що зумовлює певні труднощі при її вивченні. Так, в російськомовній економічній літературі зустрічаються три категорії: «затраты», «издержки», «расходы» [1; 2; 3; 4; 5; 6, С. 6 - 7]. Водночас, єдиного підходу, чіткого трактування розбіжностей між даними поняттями немає. Окремі вчені вважають, що поняття «затраты» і «издержки» тотожні, однак, на основі опрацьованої літератури приходимо до висновку, що термін «издержки» має більш широке значення, ніж «затраты». В українській економічній літературі як синонім слова «витрати» окремі вчені вживають «затрати». На нашу думку, термін «затрати» є похідним від російського і є вужчим поняттям, ніж «витрати». Співвідношення категорій, що використовуються для позначення «витрат» в економічній літературі, можна представити у вигляді таблиці 1.

На основі опрацьованої економічної літератури можна виділити чотири підходи до визначення витрат:

- 1) маржиналістська (неокласична) і трудова концепції витрат (див. рис. 1);
- 2) економічний і бухгалтерський підхід до визначення витрат;
- 3) класичний (технологічний) та інституційний підходи до визначення природи фірми і витрат;
- 4) податковий підхід.

Трудова концепція витрат базується на трудовій теорії вартості. Основоположниками трудової концепції витрат є У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс. В трудовій концепції витрат виділяють дві групи витрат:

- Витрати живої (необхідної і додаткової) і минулої, уречевленої праці (предмети і засоби праці, які набуті підприємством і використовуються в процесі виробництва);
- Витрати капіталу – витрати грошових коштів для придбання засобів виробництва і робочої сили.

Таблиця 1

Тлумачення категорії «витрати» з лексичної точки зору

Українські категорії	Російські категорії	Англійські категорії	Французькі категорії	Німецькі категорії	Іспанські категорії	Значення		
витрати	издержки	costs	frais	coût	kosten	costes	виражені в грошовій формі витрати на виробництво і реалізацію продукції	
	затрати	затраты		expenses	dépenses			вартість ресурсів, використаних в процесі господарської діяльності з метою отримання прибутку
			charges		aufwendungen	gastos		
		расходы	expenditure	dépenses, sorties				витрати засобів або збільшення зобов'язань для забезпечення різноманітних потреб підприємства протягом звітного періоду
			charges					накладні витрати або витрати по рахунках
			overhead					накладні витрати
			above the line					витрати на рекламу

Рисунок 1 - Основні концепції витрат виробництва

Витрати виробництва як сукупні витрати живої та уречевленої праці на виробництво продукції виражають сутність витрат виробництва для суспільства. Для підприємця виробництво продукції визначається витратами капіталу, а не витратами праці [13, С. 233].

К. Маркс вважав, що джерелом одержання вигоди для підприємця є робоча сила, однак насправді не тільки працедавці експлуатують працівників, але й наймані працівники експлуатують працедавця, оскільки працівники отримують від працедавця роботу, засоби для існування, дохід, що відповідає вартості власної робочої сили, а також доступ до засобів праці, яких вони не мають. За умови дотримання еквівалентності у відносинах «працедавець-працівник», якщо підприємець купує робочу силу по ціні не нижчій від її вартості, експлуатація найманого працівника відбувається без порушень закону вартості і є справедливою. До такого висновку приходять сучасні послідовники теорії трудової вартості і трудової концепції витрат, зокрема Бутук А.І. [3] Тобто, неомарксист створили дещо новий підхід у трудовій концепції витрат.

Прихильники теорії трудової вартості вважають, що природні ресурси є дарами природи і їх використання в процесі господарювання не включається у вартість продукції, однак на нашу думку, на практиці це правило не завжди спрацьовує, природні ресурси присвоюються і приносять дохід їх власникам навіть тоді, коли жодні витрати праці зі сторони власника не здійснюються. Мають значення і умови виробництва та якості природних ресурсів, які використовуються тим чи іншим суб'єктом підприємницької діяльності. Крім того, більшість природних ресурсів є обмеженими, тому вони не можуть використовуватися свавільно.

Слід зауважити, що в умовах ринкової економіки у формуванні ціни і, відповідно, доходів підприємств не менш важливу роль відіграють такі фактори, як попит, пропозиція, конкуренція тощо (на всіх етапах суспільного відтворення). Навіть сучасні прихильники теорії трудової вартості визнають вплив даних факторів на ціноутворення. Тому не можна погодитися з таким твердженням трудової теорії вартості, що багатство створюється виключно працею.

Найбільш популярною в сучасній економічній науці є маржиналістська концепція витрат, яка в свою чергу базується з одного боку на теорії граничної продуктивності, а з іншого – на теорії трьох факторів виробництва.

Основними представниками теорії трьох факторів виробництва є Ж.Б. Сей, Н.У. Сеніор, Ф. Бастіа. Вони стверджували, що вартість товарів формується в результаті взаємодії землі

(природних ресурсів), праці (робочої сили) і капіталу (засобів виробництва). Відповідно, вартість товарів складається із суми доходів власників цих трьох факторів. Розміри даних доходів визначаються співвідношенням попиту і пропозиції на відповідні фактори виробництва.

Теорія граничної продуктивності виникла на основі теорії трьох факторів виробництва в другій половині XIX ст. Основоположниками теорії граничної продуктивності є А. Маршалл і Дж. Б. Кларк. Основні відмінності теорії граничної продуктивності від теорії трьох факторів виробництва полягають в наступному:

1) теорія граничної продуктивності в своїй термінології включає до складу економічних ресурсів, крім землі, праці й капіталу підприємницький талант;

2) теорія граничної продуктивності оперує такими категоріями, як граничні (додаткові) витрати, граничний продукт, граничний дохід.

Послідовники трудової теорії вартості в новоствореній вартості продукції виділяють необхідний і додатковий продукт. Необхідний продукт спрямовується на відтворення робочої сили. Додатковий продукт перевищує необхідний і привласнюється підприємцем. Слід зауважити, що певна паралель простежується між поняттями нормального прибутку за теорією граничної продуктивності і частки на особисте споживання виробників з метою відновлення їх робочої сили, що зустрічається в марксистській теорії, а також, відповідно, між економічним прибутком і додатковим продуктом.

Прихильники трудової теорії вартості виводять ряд зауважень до положень теорії граничної продуктивності, зокрема, вважають недоліком віднесення нормального прибутку до складу витрат підприємства і не вважають його результатом підприємницьких здібностей. [3, С. 193 - 196] Калькулювання витрат і ціноутворення з точки зору співвідношення попиту і пропозиції також підлягає критиці, оскільки ціни повинні мати об'єктивну базу. Дані зауваження є цілком обгрунтованими, однак, на нашу думку, такі припущення теорії граничної продуктивності є науковою абстракцією і демонстрацією реальних законів ринкової економіки. Виділені маржиналістською концепцією витрат класифікаційні ознаки надають можливість здійснювати розрахунки і на їх основі приймати управлінські рішення щодо витрат. Можна допустити, що управлінський облік базується на маржиналістській концепції витрат.

Економічний підхід передбачає вибір найкращого способу використання наявних економічних ресурсів у перспективі. Неврахування внутрішніх витрат у складі загальних витрат підприємства спричинило б викривлення

показника прибутку, хоча в бухгалтерській звітності такі витрати не відображають. Саме з цих причин маржиналісти відносять нормальний прибуток до складу витрат.

Бухгалтерський підхід зорієнтований на ретроспективну фіксацію фактично здійснених витрат. Більше того, бухгалтерський фінансовий облік і звітність є суворо регламентованими. Бухгалтерський підхід до визначення витрат тісно пов'язаний з поняттям собівартості. Собівартість є грошовим вираженням загальної суми витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції. Показник повної собівартості доцільно використовувати при визначенні ціни, показник виробничої (усіченої) собівартості широко використовується в господарській практиці, оскільки його розрахунок передбачений чинними в Україні П(С)БО та дозволяє приймати окремі управлінські рішення.

Податковий підхід до визначення витрат пов'язаний з наявними відмінностями в податковому законодавстві і чинних П(С)БО. З набранням чинності Податкового кодексу

запроваджено методологію розрахунку прибутку, визначену стандартами бухгалтерського обліку, а податкові різниці цілком незначні.

Визначення витрат залежить також від підходу до визначення природи фірми. Відповідно до класичного (технологічного) підходу, економічні витрати визнаються трансформаційними витратами, оскільки вони пов'язані з перетворенням ресурсів на продукт. Інституційна ж теорія виділяє крім трансформаційних витрат трансакційні витрати, пов'язані зі здійсненням зовнішніх і внутрішніх транзакцій (угод) [20, С. 142-144].

На нашу думку, наступне визначення найбільш чітко, точно і зрозуміло відображає економічний зміст категорії «витрати»: витрати – це виражена в грошовому вимірнику сума складових в процесі господарської діяльності економічних ресурсів підприємства або збільшення його зобов'язань.

В таблиці 2 здійснено узагальнення класифікації витрат представниками трудової і маржиналістської концепції витрат виробництва.

Таблиця 2

Класифікація витрат представниками протилежних концепцій витрат виробництва

Концепції витрат виробництва	Класифікаційна ознака	Види витрат, складові частини вартості		
		Трудова концепція витрат	Дійсні (повні) витрати виробництва	Суспільні витрати виробництва
		Індивідуальні витрати	Витрати капіталу (постійного і змінного; основного і оборотного)	Капіталістичні витрати виробництва Додаткова вартість
Маржиналістська (неокласична) концепція витрат	Економічні (вмінені, нав'язані, зумовлені) витрати	Зовнішні (явні, експліцитні, прямі, бухгалтерські, обов'язкові)		
		Внутрішні (неявні, імпліцитні, неоплачувані, приховані)		
	Витрати короткострокового періоду (корисні витрати)	Загальні (валові)		Постійні Змінні
		Середні		Постійні (фіксовані) Змінні
		Граничні (додаткові, маржинальні, диференційні)		Постійні Змінні
Безповоротні (незворотні) постійні (непродуктивні та нереалізовані) витрати				

На рис. 2 зображено класифікацію витрат витратами за найбільш практично значимими залежно від елементу системи управління ознаками.

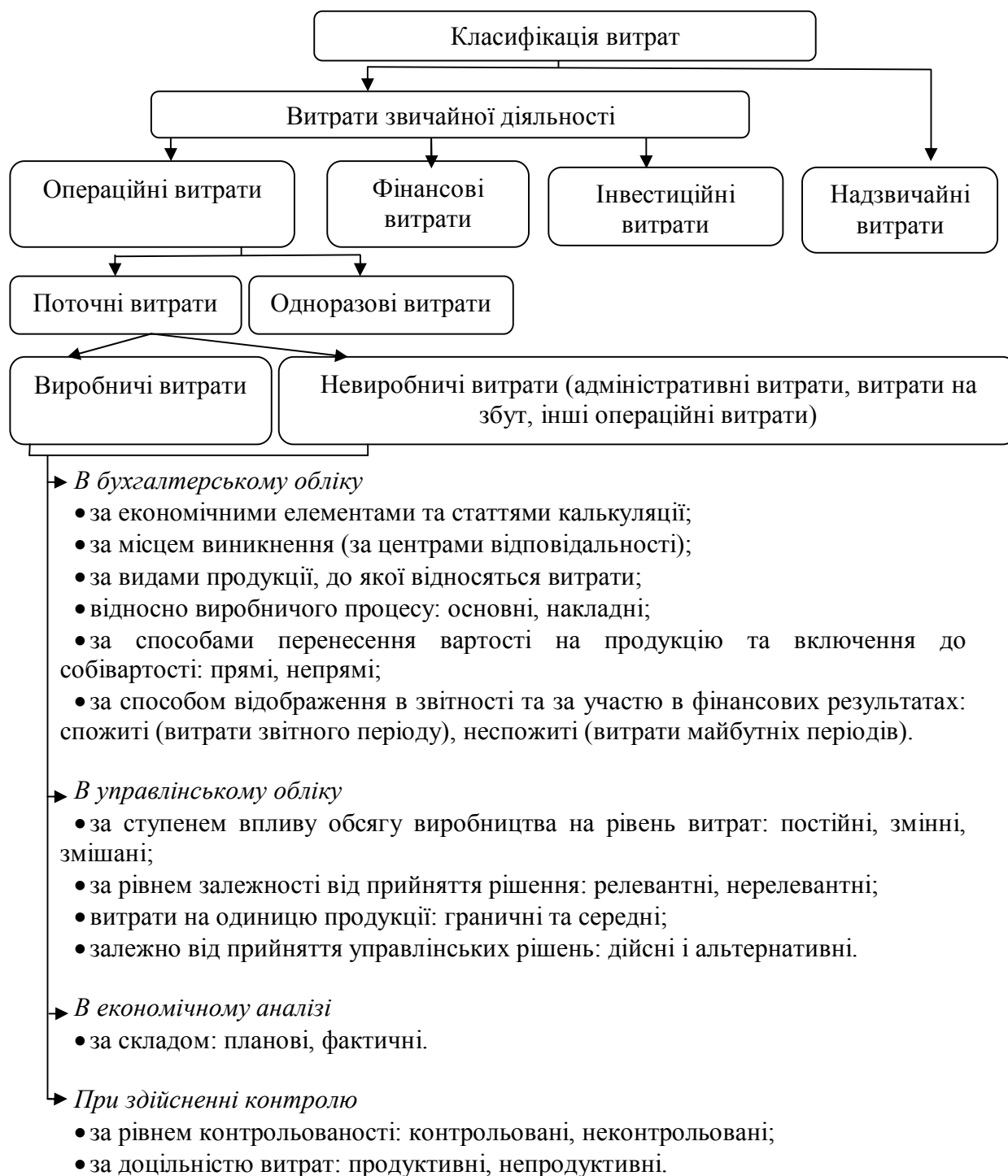

Рисунок 2 - Класифікація витрат залежно від елементу системи управління витратами

Висновки. Витрати – це виражена в грошовому вимірнику сума спожитих в процесі господарської діяльності економічних ресурсів підприємства або збільшення його зобов'язань. Можна виділити чотири групи підходів до визначення витрат: маржиналістська (неокласична) і трудова концепції витрат; економічний і бухгалтерський підхід до визначення витрат;

класичний (технологічний) та інституційний підходи до визначення природи фірми і витрат; податковий підхід. В системі управління витратами всі класифікаційні ознаки взаємопов'язані, незалежно від підрозділів якими вони використовуються. В подальшому слід дослідити вплив різних видів витрат на прибуток та шляхи їх зниження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 512 с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»).
2. Большой экономический словарь / [под ред. А.Н.Азрилияна]. – М.:Фонд “Правовая культура”, 1994. – 528 с.
3. Бутук А. И. Экономическая теория: Учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Вікар, 2003. – 668 с.
4. Краткий экономический словарь / [под ред. Ю. А. Белика и др.]. – 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1989. – 399 с.
5. Универсальный экономический словарь. Менеджмент, маркетинг, реструктуризация, - К.: Поисково-издательское агентство “Книга Памяти Украины”, 1999. – 392 с.
6. Турило А.М. Управління витратами підприємства: Навч. посібник. / Турило А.М., Кравчук Ю.Б., Турило А.А. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 120 с.
7. Д. М. Розенберг. Бизнес и менеджмент. Терминологический словарь. М.: ИНФРА-М, 1997 – 464 с. (Библиотека словарей ИНФРА-М).
8. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь: французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: В 2-х тт. / Бернар И., Колли Ж.-К. – М.: Междунар. отношения, 1997. – Т. I: Пер. с фр. – 1997. – 784 с.
9. Бенжамен Г. Экономический и коммерческий словарь/ Бенжамен Г., Пике М.; пер. с фр. Е.В. Азимовой. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 448 с.
10. Э. Дж. Долан. Экономикс: Англо-русский словарь - справочник / Э. Дж. Долан, Б.И. Домненко. – М.: Лазурь, 1994. – 544 с.
11. Meigs, Robert F. Accounting, the basis for business decisions/Robert F. Meigs, Walter B. Meigs. – 9th ed.
12. Шпикуляк О.Г. Ін-т витрат в економічній теорії і практиці // Економічні науки. Сер. "Облік і фінанси": зб. наук. праць. – Луцьк, 2008. – Вип. 5(20), ч. 1. – 2008. – 367 с.
13. Політична економія. Навч. посіб. / [за ред. В. О. Рибалкіна, В. Г. Бодрова]. – К.: Академвидав, 2007. – 672 с. (Альма-матер).
14. Зазимко А. З. Політична економія: Структурно-логічний навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 358 с.
15. Мочерний С. В. Основи економічної теорії: Навч. посіб. / Мочерний С. В., Устенко О. А. – Вид. 2-ге, доп. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 504 с. (Альма-матер).
16. Основи економічної теорії / [за редакцією Предборського В.А.]. – Київ. – Кондор. – 2002. – 621 с.
17. Пітюлич М.І. Економічна теорія. Посібник для студентів природничих факультетів / Пітюлич М.І., Кушнір Ю.Б. – Ужгород: Карпати, 2008, - 168 с.
18. Гальчинський А.С. Основи економічних знань: Навч. посіб. / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк., 2002. – 543 с.; іл.
19. Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т. / Макконнелл Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л.: Пер. с англ. 11-го изд. - М.: Республика, 1992. - Т. 2. – 1992. – 400с.: табл., граф.
20. Основи економічної теорії: Підручник / [О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко, Л. В. Гриценко, Г. Ю. Дарнопих та ін.; за заг. ред. О. О. Мамалуй]. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
21. Білецька Л.В. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка: Навчальний посібник / Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 652 с.
22. Азьмук Л. А. Мікроекономічна теорія виробництва та витрат: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – Вид. 2-ге, без змін / Азьмук Л. А., Задорожна Н. В. – К.: КНЕУ, 2005. – 160 с.
23. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / [за ред. В. Д. Базиливіча]. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.

Аннотація. Проведено сравнение и определено содержание категорий, которые используются для обозначения издержек, в экономической литературе различных стран. Рассмотрено разные подходы к определению экономического содержания издержек. Дано определение категории «издержки» и предложено собственную классификацию издержек.

Ключевые слова: издержки, затраты, себестоимость, классификация издержек.

Summary. The comparison and definition of categories which are used to describe costs in the economic literature of different countries is made. Different approaches to definition of the economic content of costs are considered. The definition of “costs” and own classification of costs are proposed.

Keywords: expenses, costs, classification of costs.

Рецензент к.е.н., професор ДВНЗ «УНУ» Остап'юк М.Я.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Єлагін Ю.В.